

Gryciuk, Franciszek

Stronnictwo Demokratyczne w Siedleckiem w latach 1945-1948

Szkice Podlaskie 5, 45-59

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

FRANCISZEK GRYCIUK

Stronnictwo Demokratyczne w Siedleckiem w latach 1945 – 1948

W 1945 r. Stronnictwo Demokratyczne poważnie rozwinęło swe struktury organizacyjne. Po zimowej ofensywie Armii Czerwonej i usunięciu Niemców z ziem zachodnich Polski, do stronnictwa wstępowali przedwojenni działacze SD, a także członkowie działających w konspiracji pokrewnych ugrupowań demokratycznych: Stronnictwa Polskich Demokratów z Romualdem Millerem, Zjednoczenia Demokratycznego z Włodzimierzem Lechowiczem i Polskiego Stronnictwa Demokratycznego. Zauważyć się dał także stosunkowo duży napływ ludzi nowych, którym program i ideały Stronnictwa Demokratycznego najbardziej odpowiadały spośród legalnie działających wówczas partii.

Rozwój organizacyjny spowodował zmiany w Zarządzie Głównym SD. Jego skład został rozszerzony, o takich znanych działaczy jak: Romuald Miller, Ferdynand Arczyński i Henryk Lukrec. Wraz z rozwojem organizacyjnym dały się zaobserwować w Stronnictwie Demokratycznym tendencje do utrzymania rezerwy i dystansu wobec programów lewicy prokomunistycznej. Wypowiadano się za przekształceniem SD w partię ponadklasową, zrzeszającą inteligencję, chłopów, rzemieślników i robotników. Negowano tezę o przodującej roli klasy robotniczej i jej marksistowsko-leninowskiej partii. Pojawiły się jednak też głosy, domagające się otwartego głoszenia programu socjalistycznej przebudowy kraju.

Przeciwstawiając się tym tendencjom, większość kierownictwa politycznego uważała, że wysuwanie haseł socjalistycznych przekształceń ustrojowych jest przedwczesne i może doprowadzić do utraty wpływów wśród warstw pośrednich. Jednocześnie zwalczano tendencję zmierzającą do przekształcenia SD w partię ogólnonarodową. Wskazywano, iż stronnictwo powinno reprezentować tzw. inicjatywę prywatną.

Tocząca się w kraju walka polityczna między tzw. „Blokami Stronnictw Demokratycznych” (PPR, PPS, SL i SD) a Polskim Stronnictwem Ludowym stawiała przed Stronnictwem Demokratycznym nowe zadania. Miało ono pozyskać i przyciągnąć do bloku te warstwy inteligencji, które dotychczas opowiadały się za programem PSL-u. Tak więc SD w terenie niejednokrotnie samozwańczo określało się jako jedyny rzecznik interesów inteligencji.

Problemy związane z walką o oblicze ideowo-polityczne stronnictwa dały o sobie znać w działalności SD w Siedlcach. Należy zaznaczyć, iż na badanym

terenie dominowały zagadnienia praktyczne. Problemy teoretyczne pojawiały się rzadziej i rodziły się jako refleksja nad przemianami społecznymi w kraju i rolę stronnictwa w procesie owych przekształceń. Nadrzędne miejsce w działalności organizacyjnej zajmowała rozbudowa struktur terenowych oraz walka o miejsce SD w strukturze władzy lokalnej.

Siedlce

Spośród analizowanych powiatowych instancji SD w omawianym okresie na czołowe miejsce wysunęła się organizacja siedlecka. Zainicjowana wcześniej aktywność w akcji werbunkowej przyniosła wymierne rezultaty. 2 stycznia 1946 r. Stronnictwo w Siedlcach liczyło 65 członków rekrutujących się głównie ze środowisk nauczycielskich i urzędniczych¹. Byli oni zrzeszeni w jednym kole miejskim.

10 lutego 1946 r. odbył się pierwszy walny zjazd siedleckiej instancji SD. Podsumował on dotychczasową działalność, podkreślając konieczność dalszego rozwoju szeregów organizacyjnych. Zalecono też zintensyfikowanie wysiłków na rzecz szerszego udziału w życiu społeczno-politycznym miasta i powiatu. Po przeprowadzonej dyskusji wybrano Zarząd Powiatowego Komitetu SD w następującym składzie: Maksymilian Pluta — przewodniczący, Franciszek Bator — wiceprzewodniczący, Stanisław Gabryl — sekretarz, Bronisław Misiński — skarbnik oraz 3 członków: Emilia Boblewska, Wiktor Kwiek i Czesław Rosiński.

W sierpniu 1946 r. na miejsce przeniesionego do Lublina S. Gabryla dokooptowano do Zarządu Tadeusza Skąpskiego, któremu powierzono funkcję sekretarza. W roku 1946 nastąpił dalszy wzrost szeregów stronnictwa — liczebność organizacji SD wzrosła w grudniu 1946 r. do 190 członków.

Stronnictwo umocniło również swą pozycję w życiu społeczno-politycznym miasta i powiatu. Zewnętrznym tego wyrazem było przyznanie 6 mandatów w MRN i 3 w PRN oraz powierzenie funkcji zastępcy przewodniczącego MRN M. Plucie, a stanowiska przewodniczącego PRN E. Boblewskiej.

Wraz z rozwojem struktur organizacyjnych prowadzono prace w celu poszerzenia wiedzy ideowo-politycznej członków stronnictwa. Organizowano prelekcje na aktualne tematy społeczne, dyskutowano o problemach gospodarczych kraju i regionu. W 1946 r. SD w Siedlcach otrzymało lokal, co w znacznym stopniu ułatwiło prace organizacyjne i propagandowe.

W roku 1947, w ramach dostosowania struktury organizacyjnej do zasad zawartych w wytycznych ZG SD postanowiono, by powołać koła zakładowe lub środowiskowe. W 1947 r. utworzono 5 kół, a w roku 1948 — dalsze 3.

W grudniu 1948 r. SD w powiecie siedleckim liczyło już 230 członków. Dla porównania można dodać, iż przed zjednoczeniem ruchu robotniczego tutejsza organizacja PPR zrzeszała 2 224 członków, a PPS — 1 161. Rozbudowę struktur organizacyjnych siedleckiej instancji SD ilustruje tabela nr 1.

Tabela 1

Siedlecka organizacja SD w latach 1945–1948

Nazwa koła	Data powstania	Liczba członków			
		1945	1946	1947	1948
Miejskie	5 VII 1945 r.	65	190	89	29
Leśników	23 II 1947 r.			23	24
Pocztowców	25 VIII 1947 r.			37	58
Samorządowe	10 IX 1947 r.			40	45
Nauczycielskie	19 IX 1947 r.			15	29
Skarbowców	25 XI 1948 r.				14
Spółdzielców	9 XII 1948 r.				25
Łosice	14 II 1948 r.				17
Ogólna liczba członków		65	190	204	230

Tabela 2

Składy pierwszych zarządów kół siedleckiej organizacji SD

Nazwa koła	przewodniczący wiceprzewod.	sekretarz	skarbnik	członkowie
Miejski (od 1946 r.)	W. Kwiek S. Cichocki	J. Bobryk	W. Bińczak	W. Oniak
Leśników	T. Kuryłło S. Golczewski	J. Kępka	Z. Wojtczuk	
Pocztowców	T. Skąpski N. Cielemęcki	J. Szczepański	J. Zachej	J. Gołębic
Samorządowe	M. Ładewski A. Winter	Z. Królikowska	A. Lichaczewski	J. Jankiewiczowa
Nauczycielskie	W. Cyran	S. Olczak	E. Boblewska	
Skarbowców	W. Szkopek	Cz. Batorowicz	Z. Suhożebrski	
Spółdzielców	J. Sobeki		S. Olczak	
Łosice	Z. Gołąbek	M. Lilejko	Z. Nowaczak	Z. Dąbrowski

Z przytoczonych danych wynika, iż największy, blisko trzykrotny wzrost szeregów organizacyjnych nastąpił w 1946 r. W przyszłości nigdy już SD nie osiągnęło takiej dynamiki rozwoju. Zmniejszenie tempa rozwoju z 292% w 1946 r. do 7% w 1947 r. nie wynikało z wyczerpania rezerw organizacyjnych, lecz było następstwem postawy politycznej, jaką zajęło Stronnictwo Demokratyczne podczas kampanii przygotowawczej do referendum ludowego², a następnie wyborów do Sejmu Ustawodawczego. W terenie opanowanym przez PSL hasła bloku „Stronnictw Demokratycznych” nie zawsze były odbierane pozytywnie. Społeczeństwo bało się — słusznie — „widma” powszechnej kolektywizacji, krytykowano też nie bez racji władzę za nadmierne obciążanie wsi, za trudności zaopatrzeniowe itp. W celu przeciwdziałania skutkom powyższej krytyki „Blok Stronnictw Demokratycznych” wzmógł działalność agitacyjną, której celem było pozyskanie społeczeństwa dla realizowanego przez siebie programu reform ustrojowych.

Jednocześnie nastąpiła ściślejsza współpraca między miejscowymi instancjami PPR, PPS, SD i SL. Wzrosła wówczas pozycja Stronnictwa Demokratycznego, które wspólnie ze swymi sojusznikami zwalczało Polskie Stronnictwo Ludowe. Na walnym zebraniu 8 sierpnia 1945 r. członkowie SD uchwalili rezolucję popierającą program bloku i zalecającą udzielenie pozytywnej odpowiedzi na wszystkie 3 pytania. 26 sierpnia 1946 r. z inicjatywy działaczy Stronnictwa E. Boblewskiej i W. Cyrana walne zgromadzenie siedleckiego Oddziału Związku Nauczycielstwa Polskiego przyjęło rezolucję zalecającą głosowanie „3 razy tak”³.

Członkowie SD wchodzili w skład grup agitacyjnych obsługujących z ramienia „Bloku” zebranie przedwyborcze. Podczas tych spotkań starali się dyskredytować PSL zarzucając jej nieuwzględnianie interesów państwa. W maju 1946 r. S. Gabryl pisał do WK SD „...chłopi niechętnie świadczą na rzecz państwa, za mało się o tym mówi, a szkoda, bo to dobra droga zwalczania PSL”, jego zdaniem „PSL wchłania tych, co stoją na fali gólsztromu wstecznicwa”⁴. Jednocześnie zarzucono działaczom PSL hołdowanie koncepcjom agraryzmu oraz pomijanie w samym programie i praktycznej działalności potrzeb inteligencji wiejskiej. Podczas dyskusji polemicznych tutejsi członkowie SD kreowali tę partię na reprezentanta interesów całej inteligencji, co mijano się z rzeczywistością.

Znaczny był udział członków SD w pracach komisji referendum ludowego. Bezpośrednio w pracach komisji wzięło udział 15 aktywistów stronnictwa, a połowa z nich pełniła funkcje zastępców przewodniczących komisji obwodowych. W pracach tych szczególnie aktywnymi byli: S. Gabryl, M. Pluta, F. Bator, E. Boblewska, S. Prochorow, E. Chorąży, B. Misiński, I. Maksymiuk, J. Piotrowski, M. Ładowski i W. Cyran, E. Koślacz, T. Skąpski⁵.

Wyniki referendum wykazały, iż mimo intensywnych działań agitacyjno-propagandowych prowadzonych przez PPR, PPS, SD i SL znaczna część siedleckiego społeczeństwa sceptycznie odniosła się do programu „polskiej lewicy”. W mieście i powiecie siedleckim tylko ok. 40% ludności głosowało zgodnie z wezwaniem Bloku Stronnictw Demokratycznych, a więc „3 razy tak”⁶. Podobnie było i w innych powiatach objętych naszymi badaniami.

Kolejnym ważnym wydarzeniem politycznym, w którym uczestniczyło Stronnictwo Demokratyczne, były wybory do Sejmu Ustawodawczego. Przygotowania do wyborów rozpoczęto tuż po zakończeniu referendum. 25 listopada 1946 r. została utworzona w Siedlcach Okręgowa Komisja Wyborcza. W jej skład z ramienia SD wszedł M. Ładowski. Okręg nr 18 Siedlce tworzyły powiaty: siedlecki, łukowski i bialski. Z politycznego punktu widzenia dla „Bloku Stronnictw Demokratycznych” był to teren trudny. Przez władze centralne został on zaliczony do strefy „A”, jako obszar, na którym działało podziemie polityczne i zbrojne. Dla zapewnienia tu — jak mówiono — odpowiednich warunków działalności polityczno-agitacyjnej, władze centralne przysłały specjalne oddziały wojskowe. Pod ich osłoną miały prowadzić działalność komisje wyborcze.

Według oficjalnie zgłoszonych danych wyniki głosowania przedstawiały się następująco: 51,1% głosów i 3 mandaty zdobył Blok Stronnictw Demokratycz-

nych”, 23,9% i jeden mandat — PSL oraz 14,3% jeden mandat — Katolickie Stowarzyszenie Społeczne. Należy odnotować, iż spośród trzech mandatów jakie zdobył Blok „Stronnictw Demokratycznych”, jeden przypadł Stronictwu Demokratycznemu. Zdobył go znany działacz SD, Wiktor Nagórski. Przeworsowanie swojego kandydata w wyborach parlamentarnych zostało odnotowane przez młode tutejsze organizacje jako poważny sukces polityczny.

Mimo iż siedlecka organizacja SD podczas referendum i wyborów do Sejmu Ustawodawczego działała wspólnie z PPR, PPS i SL, to w ciągu omawianego okresu starała się zachować w pewnej mierze własną tożsamość i samodzielność w życiu politycznym miasta. W sprawozdaniach okresowych przesyłanych władzom zwierzchnim, tutejsi działacze podkreślali, że starają się, aby współpraca międzypartyjna układała się „poprawnie i pomyślnie bez uszczuplania jakichkolwiek naszych pomysłów i inicjatyw”⁷. Starano się też zachowywać własne zdanie i tożsamość w innych sprawach. Na przykład na II walnym Zjeździe powiatowej instancji SD, który odbył się 2 maja 1947 r. w Siedlcach, mówcy podkreślali konieczność zacieśnienia współpracy ze Związkiem Radzieckim, ale na zasadach obopólnych korzyści. Przestrzegali jednak przed bezkrytycznym przyswajaniem obcych wzorów, podkreślali potrzebę poszanowania własnej tradycji narodowej, występowali też przeciwko fałszowaniu faktów z ojczystej historii.⁸

W analizowanym okresie siedlecka organizacja SD nie ograniczała się tylko do uczestnictwa w życiu politycznym miasta i powiatu. Szeroki był udział członków SD w pracach organizacji społecznych, np. M. Pluta przez kilka kadencji pełnił obowiązki prezesa Powiatowej Rady Związków Zawodowych, a Oktawian Wiszniowski przez długi czas był prezesem tutejszego oddziału PCK.

Członkowie SD brali aktywnie udział w życiu kulturalnym miasta. Współuczestniczyli w organizacji amatorskich zespołów artystycznych i stowarzyszeń społeczno-kulturalnych. Starali się włączyć do tych prac szerokie kręgi społeczeństwa. W kwietniu 1948 r. S. Gabryl złożył nawet wizytę biskupowi siedleckiemu J. Sokołowskiemu, apelując o poparcie duchowieństwa dla prowadzonych akcji społecznych⁹.

Działalność siedleckiej organizacji SD nie ograniczała się tylko do problemów lokalnych. W II Wojewódzkim Zjeździe Delegatów SD, jaki odbył się w grudniu 1947 r. w Lublinie, z powiatu siedleckiego uczestniczyło 8 aktywistów. Podobnie licznie reprezentowana była siedlecka organizacja SD na II Kongresie w lipcu 1948 r., w Warszawie. W obradach kongresowych reprezentowali ją: E. Boblewska, M. Ładewski, T. Skąpski, S. Gabryl, S. Olczak, M. Pluta i F. Bator, a S. Gabryl i M. Pluta zostali wybrani do Rady Naczelnej Stronnictwa Demokratycznego.

Podsumowując trzyletnią działalność na III Walnym Zjeździe siedleckiej organizacji SD stwierdzono, iż należycie przyczyniła się ona do rozwoju społecznego regionu i zdobyła znaczny autorytet polityczny. Opinię tę potwierdził uczestniczący w Zjeździe członek władz centralnych SD, poseł W. Nagórski, który

stwierdził, iż „siedlecka organizacja SD wybiła się na czołowe miejsce w województwie lubelskim”¹⁰.

Podczas obrad Zjazdu (3 VI 1948 r.), siedleckiej organizacji został wręczony sztandar. Dyskusja, jaka rozwinęła się podczas obrad, pełna była niepokoju nurtujących miejscowych członków i działaczy. Wyrażano obawy, że zmiany, jakie zachodzą w strukturze organizacyjnej handlu i rzemiośle doprowadzą do wyeliminowania inicjatywy prywatnej i że w konsekwencji będzie to wielkim wstrząsem dla polskiej gospodarki. W sprawach ideowo-politycznych podkreślano, że podstawowe interesy inteligencji są zgodne z dążeniami klasy robotniczej.

Kolejnym etapem w działalności siedleckiej SD było ogólne zebranie członków 31 X 1948 r. Na naradzie omawiano dokumenty uchwalone przez Radę Naczelną i I Zjazd Krajowego Aktywu SD 10–11 października 1948 r. Po zapoznaniu się z tymi dokumentami zebrani uchwalili rezolucję, w której stwierdzano: „Dopatrując się w perspektywie Polski socjalistycznej jej pełnej suwerenności, towarzyszyć będziemy masom pracującym w marszu do socjalizmu. Będziemy dążyć do pozyskiwania zdrowych grup inteligentnych i mieszczańskich dla idei postępu i demokracji oraz pracować nad pogłębieniem świadomości politycznej i społecznej wśród szerokich mas”¹¹.

Dyskusja tocząca się na tej naradzie utrzymana była w atmosferze rodzącego się (po sierpniowo-wrześniowym plenum PPR) sekciarstwa i dogmatyzmu. Mówiono o potrzebie dostosowania się stronnictwa do wytkniętego przez robotnicze partie kierunku i tempa przemian społecznych, postulowano potrzebę upolitycznienia członków i podniesienia ich poziomu ideologicznego. Najbliższym celem stronnictwa miała być praca przekształcająca formy organizacyjne rzemiosła i drobnej wytwórczości.

Podjęcie socjalistycznego programu działania oraz określenie nowej roli SD jako partii towarzyszącej partiom robotniczym w drodze do socjalistycznych przeobrażeń kraju, wywoływało u wielu członków szereg wątpliwości i problemów. Obawiano się, że SD może podzielić los Związku Młodzieży Demokratycznej oraz stawiano pytanie o sens istnienia Stronnictwa w jego nowej roli „partii towarzyszącej”.

Związek Młodzieży Demokratycznej jako organizacja młodzieżowa pozostająca pod ideowo-politycznym wpływem SD powstała na terenie powiatu siedleckiego w kwietniu 1947 r. Jego organizacją zajęli się T. Kuryłło, Z. Andziak, E. Koślacz i M. Wojdat. W początkowym okresie idea powołania Związku nie znalazła zrozumienia w środowisku młodzieżowym. Po udzieleniu pomocy przez PK SD (F. Bator i S. Olczak) już jesienią 1947 r. powstały pierwsze koła. W grudniu 1947 r. ZMD w Siedlcach posiadał 4 koła (na ogólną liczbę 8 kół działających w woj. lubelskim). Do końca swego istnienia organizacja ta nie miała masowego charakteru. Jej działalność ograniczała się na ogół do środowisk szkolnych. W lipcu 1948 r., tuż przed zjednoczeniem ruchu młodzieżowego, zrzeszała 156 członków zorganizowanych w 9 kołach¹².

Dla porównania liczebność pozostałych organizacji młodzieżowych wynosiła: ZWM — 380 członków, OMTUR — 207, ZMW RP „Wici” — 400.

Bezpośrednio po kongresie Zjednoczeniowym Ruchu Młodzieżowego ukonstytuował się w Siedlcach Tymczasowy Zarząd Powiatowy Związku Młodzieży Polskiej. W jego skład wszedł H. Chudnowski z SD. Szerszy był udział członków byłego ZMD w Zarządzie Miejskim ZMP, bowiem do siedmioosobowego zarządu weszło aż 3 działacze z dawnego ZMD. Członkowie ZMD w początkowym okresie nadawali ton pracy tutejszej instancji ZMP. Podkreślano ich zdyscyplinowanie, świadomość polityczną i obywatelską dojrzałość. Byli oni stawiani na wzór godny naśladowania¹³. Prawie wszyscy członkowie ZMD przeszli do ZMP.

Powiat garwoliński

Zapoczątkowany w poprzednim okresie proces organizacji i rozbudowy struktur partyjnych SD przynosił widoczne efekty. W ciągu jednego roku — od sierpnia 1945 r. do lipca 1946 r. — prawie dwukrotnie wzrosła liczba członków i w lipcu 1946 r. osiągnęła liczbę 97 osób. Utworzono ponadto na terenie powiatu 7 grup inicjatywnych, które w przyszłości planowano przekształcić w koła. Zainicjowano szkolenie w celu podniesienia poziomu ideologicznego i wiedzy obywatelskiej członków. Wzrosła pozycja i znaczenie polityczne Stronnictwa w systemie władzy lokalnej. Zewnętrznym tego wyrazem było powierzenie funkcji przewodniczącemu MRN działaczowi SD Franciszkowi Cieślińskiemu.

Od lipca 1946 r. w pracach garwolińskiej instancji Stronnictwa dało się zaobserwować zjawisko apatii i inercji politycznej. Organizacja zatraciła rozmach w działaniu, a członkowie nie przejawiali aktywności organizacyjnej. Gwałtownie spadła liczba członków stronnictwa — w październiku 1947 r. wynosiła już tylko 40 osób. W walnym zgromadzeniu członków powiatowej organizacji SD 26 X 1947 r. wzięło udział 26 osób, tj. ok. 60% ówczesnego stanu organizacyjnego¹⁴. W tej sytuacji przestały istnieć formalne podstawy działalności PK SD w Garwolinie. Wobec powyższego zarząd koła miejskiego pełnił funkcje Powiatowego Komitetu.

Przełom w działalności SD na terenie pow. garwolińskiego nastąpił dopiero na początku 1948 r. Wówczas to utworzone zostało pierwsze koło terenowe w Żelechowie, a w październiku 1948 r. powstało koło w Wildze.

Załamaniem się rozwoju organizacyjnego, jakie nastąpiło w lecie 1946 r. miało wielorakie przyczyny. Najważniejszą z nich była tocząca się w kraju walka polityczna i opowiedzenie się SD za programem PPR, co nie znajdowało aprobaty u wielu członków Stronnictwa. Inną przyczyną kryzysu organizacyjnego były powojenne migracje ludności. W latach 1946–1947 wielu mieszkańców Garwolina, w tym i członków SD, przeniósł się na Ziemię Odzyskaną.

Tabela 3

Garwolińskie organizacje SD w latach 1945–1948

Nazwa koła	Data powstania	Liczba członków			
		1945	VII 1946	X 1947	1948
Miejskie Koło Garwolin	11 XI 1944 r.	56	96	40	55
Żelechów	25 I 1948 r.				14
Wilga	3 X 1948 r.				9
Razem		56	96	40	78

Źródło: Akta CAH SD. WKW

Tabela 4

Pierwsze zarządy kół powiatowych garwolińskiej organizacji

Nazwa koła	Przewodniczący	Wiceprzewodniczący	Sekretarz
Garwolin	J. Cink	F. Cieśliński	K. Malinowski
Żelechów	S. Walbeck	A. Pikulski	B. Opala
Wilga	S. Szewczyk		

Uchwały Rady Naczelnej z 10–11 października 1948 r. nie wpłynęły w sposób istotny na działalność organizacyjną w omawianym okresie. Dopiero po walnym zjeździe w styczniu 1949 r. stały się one wytycznymi w działalności partyjnej¹⁵.

Powiat łukowski

Sukcesy organizacyjne SD w powiecie łukowskim — zapoczątkowane w połowie 1945 r. — były przejściowe. Już jesienią 1945 r. w pracach łukowskiej organizacji Stronnictwa wystąpiły poważne problemy. Uległa osłabieniu więź organizacyjna, stopniowo obumierała praca koła. Na początku 1946 r., po rozbiciu Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego przez zbrojną opozycję antykomunistyczną członkowie koła SD podjęli decyzję o samorozwiązaniu się¹⁶.

Głównej przyczyny tego stanu rzeczy należałoby upatrywać w zdominowaniu całokształtu życia politycznego przez partie, które miały bogate tradycje działalności na tym terenie, to jest SL i PPS. Z chwilą opowiedzenia się tutejszej organizacji SL za programem S. Mikołajczyka, łukowskie znalazło się pod ideowo-politycznym wpływem PSL. W lutym 1946 r. starosta łukowski w raporcie sytuacyjnym informował, iż wszystkie partie polityczne nie przejawiają działalności w terenie, gdyż „boją się wyjechać poza obręb miasta”. Jedyne PSL prowadzi działalność w powiecie, niektóre gminy pozostają pod jego wyłącznym wpływem¹⁷.

Innym czynnikiem wpływającym na postawy społeczeństwa powiatu łukowskiego były nieprzemyślane decyzje władz zwierzchnich — przypadki naruszenia obowiązującego prawa, nieliczenie się ze stanowiskiem organów przedstawicielskich. Np. w lecie 1945 r. wojewoda lubelski, bez zasięgnięcia opinii PRN odwołał ze stanowiska starostę i wicestarostę oraz podjął decyzję o rozwiązaniu PRN.

Nastroje społeczne utrudniały rozwój organizacyjny partii radykalnych. Wiemy, iż w omawianym okresie także łukowska organizacja PPR przeżywała załamanie i należała do najsłabszych w województwie. Tak więc i stronnictwo demokratyczne, opowiadające się za sojuszem z PPR nie miało szans na uzyskanie społecznego poparcia. Decyzją o samorozwiązaniu się łukowskiego koła SD wywołała niepokój władz wojewódzkich. 5 lutego 1946 r. Prezydium WK SD w Lublinie podjęło decyzję o udzieleniu pomocy łukowskim działaczom przy odbudowie koła. W pracach przy reaktywowaniu SD w Łukowskim znaczny był udział aktywistów siedleckich. Z polecenia WK SD S. Gabryl i F. Bator kilkakrotnie przemawiali na zebraniach w Łukowie, prezentując założenia programowe SD.

Mimo podejmowanych wysiłków, praca przy odbudowie organizacji posuwała się powoli. W miesięcznych sprawozdaniach starosty łukowskiego za okres luty — kwiecień 1946 r. podkreślano, że SD na tym terenie nie istnieje¹⁸. Dopiero 19 maja 1946 r. odbyło się zebranie organizacyjne koła. Przybyli na nie tylko niektórzy spośród członków rozwiązanego koła oraz przedstawiciele miejscowych sfer kupieckich, rzemiosła i chłopi. Niektórzy spośród zebranych wyrazili chęć wstąpienia do stronnictwa. Powołano nowy zarząd koła, na czele którego stanął Czesław Waldek¹⁹. Nowo odbudowane koło było nieliczne i miało niewielkie wpływy polityczne. Nawet na spotkania przed ważnymi kampaniami politycznymi (referendum, wybory do Sejmu) przyjeżdżali prelegenci z Lublina i Siedlec.

6 czerwca 1946 r. w oparciu o Koło Miejskie i Koła SD w Stoczku Łukowskim został utworzony Powiatowy Komitet Stronnictwa Demokratycznego. 26 września 1946 r. odbyło się walne zgromadzenie członków powiatowej instancji SD, na którym omówiono sytuację stronnictwa w powiecie łukowskim i wybrano zarząd. Podczas dyskusji podkreślano słabość organizacyjną SD w powiecie (w dniach zjazdu liczyła ona 51 członków) i jej nikły udział w życiu politycznym²⁰.

Okres walki politycznej wykazał, iż SD tylko w niewielkim stopniu wzmocniło swe wpływy polityczne. Społeczeństwo nadal nie miało zaufania do nowego nurtu politycznego. Potwierdziły to wyniki referendum. Spośród 5880 upoważnionych do głosowania mieszkańców Łukowa udział wzięło 5112 osób, z czego głosy ważne oddało 4970. Zgodnie z zaleceniem stronnictw lewicowych głosowało 45% wyborców²¹. Porażki PSL w wyborach do Sejmu Ustawodawczego oraz pierwsze sukcesy władzy w powojennej odbudowie gospodarczej kraju zmieniały dotychczasowe nastroje społeczne. W kwietniu 1947 r.

zorganizowano koło pracownicze przy Starostwie Powiatowym. Jego przewodniczącym został Rajmund Wierzbowski. Rozbudowę organizacyjną w tym okresie ilustruje poniższa tabela.

Tabela 5

Rozwój organizacyjny SD w latach 1945–1948

Nazwa koła	Data powstania	Liczba członków			
		1945	1946	1947	1948
Miejskie w Stoczku Łukowskim	16 III 1945 r.	24	18	41	59
Miejskie w Łukowie	19 V 1945 r.		33	24	49
Pracownicze p/Starostwie	ok. 1947 r.			9	15
Razem		24	51	74	123

W roku 1947 powstał w Łukowie Związek Młodzieży Demokratycznej, co przyczyniło się do wzrostu możliwości oddziaływania SD na środowiska młodzieżowe. Pierwszym prezesem ZP ZMD został Piotr Mościcki. W ciągu krótkiego okresu istnienia organizacja nie rozwinęła działalności. Na początku 1948 r. liczyła tylko 21 członków, mało aktywnych i nie udzielających się społecznie²².

Wraz z rozwojem organizacyjnym zwiększył się udział SD w życiu społeczno-politycznym miasta i powiatu. Po reorganizacji MEN w Łukowie w kwietniu 1947 r. jej skład polityczny przedstawiał się następująco: po 7 radnych z PPS i SL, 3 z PPR, po 2 z SD i PSL oraz 2 bezpartyjnych reprezentujących organizacje społeczne²³. Po kolejnej reorganizacji PRN w lipcu 1947 r. w jej skład weszło 2 radnych desygnowanych przez SD.

Niska reprezentacja polityczna czyniła nierealnymi zalecenia władz centralnych w sprawie tworzenia klubów radnych SD prz radach narodowych. W Łukowie nie było warunków do tworzenia klubów, natomiast w Stoczku Łukowskim w listopadzie 1947 r. odbyło się organizacyjne posiedzenie jedenastoosobowego klubu radnych przy MEN. Jego przewodniczącym został M. Luty²⁴. Przy kolejnych reorganizacjach rad narodowych powyższe proporcje były zachowywane. Po utworzeniu w grudniu 1947 r. w Stoczku Łukowskim PPS, działacze demokratyczni nawiązali z tą partią bliską współpracę. Do 1948 r. SD i PPS były jedynymi partiami działającymi na terenie Stoczka Łukowskiego.

Mimo rozwoju organizacyjnego i wzrostu znaczenia politycznego, nastroje środowiska demokratycznego w Łukowie były nacechowane troską o przyszłość. Instruktor wojewódzki po dokonanej luźstracji w marcu 1948 r. pisał, iż ton pracy łukowskiej organizacji SD nadaje inicjatywa prywatna, „która walcząc o zachowanie swej stopy życiowej nie chce słuchać o ideologii stronnictwa, a pragnie

rozmawiać o sprawach konkretnych, które leżą poza sferą polityki stronnictwa²⁵. Pewne ożywienie działalności organizacyjnej i wzrost zainteresowania problematyką ideologiczną przyniosły dyskusje przedkongresowe w lecie 1948 r. Na walnym zebraniu łukowskiej organizacji SD w lipcu 1948 r. dyskutanci podnosili kwestie dyscypliny partyjnej, szkolenia politycznego, obowiązku prenumeraty pism partyjnych, itp. Delegatami na Kongres wybrano Władysława Dmocha i Stanisława Sirotę²⁶.

Mińsk Mazowiecki

Zapoczątkowany w poprzednim okresie proces organizacji i rozbudowy SD na terenie powiatu mińskiego, został zahamowany w końcu 1945 r. Zarząd nie wykazał należytej troski o rozbudowę szeregów partyjnych, nie prowadzono pracy wewnątrzorganizacyjnej. W tych warunkach członkowie tracili poczucie związku z organizacją, słabła dyscyplina partyjna. Stronnictwo w rzeczywistości przedstawiało istnieć i funkcjonowało tylko na papierze. Praca jego przybierała charakter działań pozornych.

W sposób samorzutny, z pominięciem statutowych zasad, ukonstytuował się Zarząd Powiatowy. Nie utrzymywał on bliższych kontaktów z władzami zwierzchnimi. W tych warunkach Wojewódzki Komitet Warszawski SD po dokładnym zbadaniu sprawy 2 lutego 1948 r. postanowił powierzyć Zarządowi Koła Miejskiego w Mińsku Mazowieckim obowiązki Tymczasowego Komitetu Powiatowego SD na okres od 12 II do 15 V 1948 r. W tym czasie Tymczasowy Komitet winien był doprowadzić do rozbudowy organizacyjnej, utworzyć nowe koła na terenie powiatu, zwołać zjazd i doprowadzić do statutowego wyboru władz²⁷.

Powyższe decyzje nie przyczyniły się do zmiany sytuacji, spowodowały jedynie likwidację organizacyjnej fikcji. O ile przed lustracją w styczniu 1948 r. tutejszy PK SD wykazywał, iż liczebność koła w Mińsku Mazowieckim wynosi 33 członków, to instruktor rejonowy po przeprowadzonej we wrześniu 1948 r. kontroli oświadczył: „Stwierdzam, że na terenie Mińska Mazowieckiego żadne koło SD nie istnieje”. Zauważył ponadto, że istnieją duże trudności ze zorganizowaniem podstawowych struktur stronnictwa.

We wnioskach pokontrolnych stwierdzono, iż odbudową SD w Mińsku Mazowieckim powinien zająć się ktoś miejscowy, ponieważ osoby z zewnątrz nie znajdą zrozumienia²⁸.

Sokołów Podlaski

Skomplikowana sytuacja społeczno-polityczna, jaka istniała w pierwszych latach powojennych na terenie powiatu sokołowskiego, wpływała niekorzystnie na działalność organizacyjną Stronnictwa. Panujące tu warunki dokładnie

Tabela 6

Rozwój SD w Sokołowie Podlaskim w latach 1945 – 1948

Nazwa koła	Data powstania	Liczba członków			
		1945	1946	1947	1948
Miejskie	początek 1945 r.	22	38	26	29
Pracownicze p/Starostwie	latem 1947 r.			16	42
Pracownicze p/Zarządzie Miejskim	— ” —			19	27
Pracowników Pocztowych	— ” —			12	13
Terenowe w Kosowie	1948 r.				14
Razem		22	38	73	125

oddaje charakterystyka sporządzona przez KP PPR w kwietniu 1947 r. „Na ludność tego powiatu partie polityczne nie mają wpływu z tych przyczyn, że okłamywana jest przez propagandę, którą sięją bandy „Młota” i „Korwina” w sile 15 ludzi... Żadne z partii politycznych nie przejawiają wybitnej aktywności. Na terenie powiatu stan liczbowy partii politycznych jest następujący: PPR— 470 członków, PPS — 350 członków, SD — 40 członków, PSL — 380 członków²⁹.

Ta liczebnie skromna, 40-osobowa grupa działaczy SD mimo niesprzyjających warunków starała się ożywić działalność polityczną.

W styczniu 1947 r. zostało utworzone Koło Pracowników Państwowych, natomiast 8 lutego 1947 r. na bazie Koła Miejskiego i Pracowników Państwowych został utworzony Komitet Powiatowy SD. Na jego czele stanął Stanisław Nowakowski³⁰. W końcu 1947 r. Koło Pracowników Państwowych zostało podzielone na: Pracownicze przy Starostwie, Pracownicze przy Zarządzie Miejskim i Pracowników Poczty.

Przeprowadzone w następnych miesiącach akcje wojska i milicji przeciwko zbrojnemu podziemiu poprawiły warunki rozwoju partii politycznych. Koncentrując się na rozbudowie organizacyjnej, zaniedbano niektóre aspekty życia politycznego. Inspektorzy terenowi podkreślali jałowy charakter zebrań, ograniczających się do zbierania składek i poruszania spraw formalnych. Donosili o braku szkoleń ideologiczno-politycznych, braku planów pracy, aktywności w działaniu. W późniejszym okresie powyższe mankamenty stopniowo usuwano.

Rozbudowa szeregów organizacyjnych oraz poprawa stylu pracy przyczyniła się do wzrostu pozycji powiatowej instancji SD w systemie władzy lokalnej. Działacze SD w sprawozdaniach do władz nadrzędnych podkreślali wzorowy charakter współpracy międzypartyjnej i zyczliwość władz państwowych wobec problemów nurtujących stronnictwo.

Powiat węgrowski

Rozbicie Polskiego Stronnictwa Ludowego po wyborach do Sejmu Ustawodawczego oraz umocnienie się lewicy w życiu społeczno-gospodarczym kraju przyczyniły się do rozwoju organizacyjnego SD w powiecie węgrowskim. Mimo, iż nie było tu przerw w działalności politycznej SD ani prób zawieszenia pracy w okresie walki politycznej, to jednak czynności organizacyjne najczęściej ograniczały się do strony formalnej: zbieranie składek członkowskich, świadczenie na fundusz partyjny czy udział w akcjach zaleconych przez władze zwierzchnie. Od wiosny 1947 r. w pracy węgrowskiej instancji SD nastąpiły zmiany. Przystąpiono do akcji szkolenia politycznego członków. Na plenarnym posiedzeniu PK sierpnia 1948 r. postanowiono, by przynajmniej raz w miesiącu odbywały się zebrania kół³¹. Na spotkaniach częściej poruszano problematykę dotyczącą ideologii i programu działania SD. Jednakże ów jakościowo nowy charakter działalności najpełniej ujawnił się w rozbudowie struktur organizacyjnych. Powyższy proces ilustrują dane zawarte w tabeli 7.

Tabela 7

Rozwój SD w powiecie węgrowskim w latach 1945–1948

Nazwa koła	Data powstania	Liczba członków			
		1945	1946	1947	1948
Miejskie	koniec 1944 r.	82	88	85	
Węgrów Północ	4 IV 1948 r.				37
Węgrów Południe	4 IV 1948 r.				49
Stoczek Węgrow.	17 I 1946 r.			19	21
Bojmie	maj 1948 r.				12
Łochów	30 V 1948 r.				16
Grębków	1 VI 1948 r.				9
Wierzbno	15 VI 1948 r.				13
		82	88	104	157

Z ich analizy wynika, iż najbardziej dynamiczny rozwój organizacyjny nastąpił w roku 1945 i 1948. Lata walki politycznej 1946–1947 były — podobnie jak i w pozostałych powiatach — okresem trudnym. Nastąpiło znaczne osłabienie tempa rozwoju. Zwycięstwo skrajnej lewicy społecznej w wyborach do Sejmu Ustawodawczego oraz postępująca normalizacja życia społeczno-gospodarczego kraju przyczyniły się do rozwoju SD w Węgrowskiem. Wzrost liczebności Koła Miejskiego spowodował konieczność jego podziału na 2 koła: Węgrów-Północ i Węgrów-Południe. Jednocześnie tworzone podstawowe komórki organizacyjne na terenie powiatu. Węgrowskie SD było pierwszym w Siedleckiem, które szeroko weszło na teren wiejski. Organizatorami wiejskich kół stronnictwa byli: Waclaw Sobolewski, Kazimierz Mastey i Stanisław Dobosz.

* *

*

Sumując dokonania omawianego okresu należy zaznaczyć, iż były to lata rozwoju organizacyjnego SD i wzrostu jego pozycji w systemie władzy lokalnej. We wszystkich powiatach (z wyjątkiem Mińska Mazowieckiego) po przejściowym załamaniu się działalności politycznej w 1945 r. nastąpił ożywiony rozwój Stronnictwa Demokratycznego. W latach 1946–1948 w Siedleckim powstało ponad 20 nowych kół. Stronnictwo przekroczyło granice miast i weszło ze swą działalnością na tereny wiejskie. Członkami kół wiejskich byli w przeważającej większości urzędnicy i nauczyciele. Chłopi w omawianym okresie niezmiernie rzadko wstępowali do SD.

Mimo rozwoju organizacyjnego SD pozostawało ono na Podlasiu partią najmniejszą. Inne partie liczebnie przewyższały je nawet kilkunastokrotnie. Jednakże siła Stronnictwa, jego pozycja społeczna wynikała nie ze stanu ilościowego, lecz struktury społeczno-zawodowej. Około 90% członków SD w Siedleckim rekrutowało się spośród inteligencji: urzędników, prawników, nauczycieli. Udział tych środowisk w życiu społeczno-politycznym regionu był duży. SD określało się jako partia inteligencji. Należy podkreślić, iż mimo bliskiej współpracy z PPR i PPS, SD dążyło do utrzymania suwerenności oraz własnego oblicza ideowo-politycznego. Dążności te wyraził K. Kościuk z Siedlec mówiąc: „...nie chcemy proletariackiej nędzy wschodu, ani kapitalistycznego niewolnictwa zachodu, chcemy swojej drogi rozwoju³²”.

Późniejszy rozwój wydarzeń w kraju oraz zwrot, jaki nastąpił w założeniach ideowo-programowych SD, spowodowały, iż powyższe zasady nie były przestrzegane w działalności stronnictwa.

PRZYPISY

¹ CAH SD. PK SD Siedlce, sygn. 36.

² Referendum stanowiło pierwszą generalną próbę sił obozu demokratycznego z prawicą społeczną. Po nieudanych wysiłkach w sprawie utworzenia wspólnego bloku wyborczego, obejmującego wszystkie legalnie działające partie polityczne, kierownictwo PSL — nie godząc się z programem społecznym PPR — zdecydowało się przystąpić do głosowania z własną koncepcją. Pod rozwagę społeczeństwa poddano 3 pytania:

I) Czy jesteś za zniesieniem Senatu?

II) Czy chcesz utrwalenia w przyszłej Konstytucji ustroju gospodarczego wprowadzonego przez reformę rolną i unarodowienie podstawowych gałęzi gospodarki z zachowaniem ustawowych uprawnień inicjatywy prywatnej?

III) Czy chcesz utrwalenia zachodnich granic Państwa Polskiego na Bałtyku, Odrze i Nysie Łużyckiej?

PPR oraz pozostałe partie Bloku Demokratycznego agitowały za udzieleniem pozytywnej odpowiedzi na wszystkie pytania, PSL zalecało głosować na pierwsze pytanie „nie”,

natomiast na drugie i trzecie pytanie „tak”, zaś reakcyjne podziemie wzywało do udzielenia negatywnej odpowiedzi na wszystkie pytania.

- ³ CAH SD. PK SD Siedlce, sygn. 36. Sprawozdanie za czerwiec i lipiec 1946 r.
- ⁴ *Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, cz. I; Wybór dokumentów z lat 1944–1945*, Warszawa 1968. Sprawozdanie S. Gabryła do WK SD.
- ⁵ Op. cit. Sprawozdanie za maj 1946 r. i sprawozdanie zbiorcze za 1946 r.
- ⁶ „Sztandar Ludu” z dn. 6 VII 1946 r., s. I (dane niekompletne).
- ⁷ CAH SD. PK SD Siedlce, sygn. 36. Sprawozdanie okresowe.
- ⁸ CAH SD. PK SD Siedlce, sygn. 35. Protokół II Walnego Zjazdu z dn. 11 V 1947 r.
- ⁹ CAH SD. PK SD Siedlce, sygn. 36. Sprawozdanie za kwiecień 1946 r.
- ¹⁰ CAH SD. PK SD Siedlce. III Zjazd PK SD w Siedlcach.
- ¹¹ CAH SD. PK SD Siedlce, sygn. 39. Protokół z walnego zebrania członków z dn. 31 X 1948 r.
- ¹² Archiwum Warszawskiego Komitetu Wojewódzkiego PZPR, sygn. 21/V/9. Sprawozdanie ZMP za listopad 1948 r.
- ¹³ „Życie Podlasia” z dn. 25 I 1949 r., s. 4.
- ¹⁴ CAH SD. PK SD Garwolin, sygn. 561.
- ¹⁵ CAH SD. PK SD Garwolin, sygn. 563. Walny Zjazd PK SD z dn. 30 I 1949 r.
- ¹⁶ Dunin R., Kuryłowicz M., Wrona J., *Stronnictwo Demokratyczne...*, s. 24.
- ¹⁷ WAPS. Starostwo Powiatowe w Łukowie, sygn. 108. Sprawozdanie za luty 1946 r.
- ¹⁸ WAPS. Starostwo Powiatowe w Łukowie, sygn. 108, 109. Sprawozdania za miesiące: luty, marzec, kwiecień 1946 r.
- ¹⁹ CAH SD. PK SD Siedlce, sygn. 36. Sprawozdanie za maj 1946 r.
- ²⁰ CAH SD. PK SD Łuków, sygn. 77.
- ²¹ „Sztandar Ludu” z dn. 4 VII 1946 r., s. 1.
- ²² CAH SD. WK SD Lublin. Wydział Organizacyjny, sygn. 7.
- ²³ WAPS. PRN w Łukowie, sygn. 38, s. s. 45–46.
- ²⁴ Kurier Codzienny z dn. 23 XI 1947 r.
- ²⁵ CAH SD. WK SD Lublin. Wydział Organizacyjny, sygn. 7. Sprawozdanie J. Sanerki z lustracji w Siedlcach i Łukowie z dn. 9 III 1948 r.
- ²⁶ „Kurier Codzienny” z dn. 3 VII 1948 r.
- ²⁷ CAH SD. PK SD Mińsk Mazowiecki, sygn. 680.
- ²⁸ CAH SD. PK SD Siedlce, sygn. 36.
- ²⁹ Sprawozdanie KP PPR za miesiąc kwiecień 1947 r. Cytat za: Witt K. *Sokołów Podlaski w latach 1939–1950*. [w] *Dzieje Sokołowa...*, s. 252.
- ³⁰ CAH SD. PK SD Sokołów Podlaski, sygn. 7000.
- ³¹ „Kurier Codzienny” z dn. 15 VIII 1948 r.
- ³² CAH SD. WK SD Lublin. Protokoły plenarnych posiedzeń WK SD. 1947–1949, prot. z dn. 16 III 1947.